

**ДИДАКТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ
ДО ФАКУЛЬТАТИВНОГО КУРСУ
«НАЩАДКАМ КОЗАЦЬКОЇ СЛАВИ»**

**Методичний супровід навчальної
діяльності вчителя
5 клас**

УДК 373.5.38(075.3)

Д44

Рекомендовано до друку вченою радою КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

Протокол № 2 від 28.05.2018 року

Автори:

Січкач С.І., завідувач лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», відмінник освіти України;

Архипова В.П., методист української мови і літератури комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

Кузьмінська О.В., учитель української мови і літератури Золотоніської спеціалізованої школи № 1 Золотоніської міської ради;

Минченко Т.М., учитель української мови і літератури Золотоніської спеціалізованої школи № 1 Золотоніської міської ради

Рецензенти:

Строкань Н.В., завідувач міським методичним кабінетом відділу освіти Золотоніської міської ради;

Чернега Т.М., учитель української мови і літератури Черкаської спеціалізованої школи I-III ступенів №18 Черкаської міської ради

Д44 Дидактичний матеріал до факультативного курсу «Нащадкам козацької слави»: методичний супровід навчальної діяльності вчителя. 5 клас / [Січкач С.І., Архипова В.П., Кузьмінська О.В., Минченко Т.М.]. – Черкаси, 2018. – 48 с.

До посібника ввійшли дидактичні матеріали з української літератури, розроблені для перевірки та закріплення знань учнів 5 класу з факультативного курсу «Нащадкам козацької слави».

Матеріал посібника поділений на теми, що полегшить учителю швидко відшукати різні типи завдань під час проведення факультативних занять.

Видання призначене для вчителів-словесників.

ЗМІСТ

Передмова	4
Програма факультативного курсу для учнів 5 класів закладів загальної середньої освіти.....	5
Календарно – тематичне планування.....	10
Вступ. Ми – нащадки козацького роду.....	12
Дорогоцінні перлини народного скарбу. Прислів'я та приказки.....	16
Народні перекази та легенди про козаків.....	22
До казки на гостину.....	27
І.С. Нечуй-Левицький. «Запорожці»	34
Еліна Заржицька. «Як козак у морського царя служив». «Як козак пихатого пана провчив»	40
Практичне заняття.....	45
Список використаних джерел.....	46

ПЕРЕДМОВА

Головним завданням сучасної української школи є формування майбутнього України, виховання вільних, відповідальних людей, гідних громадян своєї держави.

Пропонований посібник є частиною навчально-методичного комплексу, що складається із:

- Програма факультативного курсу «Нащадкам козацької слави» для учнів 5-6 класу закладів загальної середньої освіти.
- Нащадкам козацької слави. Підручник-хрестоматія. 5 клас.
- Дидактичний матеріал до факультативного курсу «Нащадкам козацької слави». Посібник для вчителя. 5 клас.

Метою посібника «Нащадкам козацької слави» є формування світоглядних орієнтирів, навичок практичного використання досвіду, здобутого з допомогою читання, усвідомлення важливості читання як чинника власного становлення й соціалізації, екологічного мислення й поведінки, здатності до саморозвитку й самонавчання.

Орієнтовне календарно-тематичне планування та матеріал посібника розроблено відповідно до авторської програми факультативного курсу та з урахуванням інноваційних підходів Нової української школи, які забезпечують формування ключових та предметних компетентностей.

Учням 5 класу запропоновано завдання, що спрямовані на розвиток творчих здібностей, уяви, фантазії.

Велике значення на уроках-факультативах має система усних і письмових завдань, спрямованих на формування активної, різнобічно розвиненої особистості, використання досвіду наших предків щодо виховання майбутнього покоління, виконання законів Кодексу лицарської честі, відродження ідей козацької педагогіки.

Усе це й зумовило вибір змісту й форми представлення дидактичного матеріалу в посібнику. Він пропонується у вигляді різноманітних індивідуальних, колективних та творчих завдань. Більшість із них учні можуть виконати під керівництвом учителя, проте є чимало видів роботи для самостійного опрацювання із використанням тлумачного словника, першоджерел, шкільного підручника. Для зручності вчителя в посібнику надані відповіді до всіх наведених завдань.

Сподіваємось, що видання буде корисним для вчителів-словесників загальноосвітніх навчальних закладів.

ПРОГРАМА ФАКУЛЬТАТИВНОГО КУРСУ ДЛЯ УЧНІВ 5 КЛАСУ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

5 клас

Усього – 17 год. На тиждень – 1 год. Текстуальне вивчення – 14 год.

Позакласне читання – 1 год. Повторення та узагальнення – 1 год.

Розвиток мовлення – 1 год. (у межах годин на текстуальне вивчення)

Кількість годин	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
1	<p><u>Предметні компетентності</u> <i>Учень / учениця:</i> розповідає про виникнення козацтва; знає, хто такі козаки, про устрій і життя козацької Січі; називає духовні критерії козацького життя.</p> <p><u>Ключові компетентності</u> <i>Учень / учениця:</i> аналізує отриману інформацію, узагальнює і систематизує її; проводить аналогії із сучасним життям.</p> <p>НЛ–2 <u>Емоційно-ціннісне ставлення</u> <i>Усвідомлення важливості шанобливого ставлення до наших предків – славних козаків, їхніх світоглядних уявлень.</i></p>	<p>ВСТУП</p> <p>Ми – нащадки козацького роду. Виникнення козацтва. Духовні критерії козацького життя.</p>
2	<p style="text-align: center;"><u>Предметні компетентності</u> <i>Учень / учениця:</i> знає прислів'я та приказки про життя і побут козаків; називає види прислів'їв і приказок; розуміє їхню дотепність і мудрість.</p> <p><u>Ключові компетентності</u> <i>Учень / учениця:</i> відрізняє прислів'я від приказки та пояснює їх, вдало використовує їх у своєму мовленні.</p> <p>НЛ–1, 2</p> <p><u>Емоційно-ціннісне ставлення</u> <i>Прагнення розвивати кмітливість, розумові здібності, логічне мислення, пам'ять.</i></p>	<p>ДОРОГОЦІННІ ПЕРЛИНИ НАРОДНОГО СКАРБУ</p> <p>Прислів'я і приказки – узагальнена пам'ять народу, висновки з життєвого досвіду, звід правил, якими доречно користуватись у повсякденному житті, авторитет поколінь.</p> <p>Лицарські чесноти козаків. Прислів'я та приказки про життя і побут козаків про козацьку звитягу.</p> <p>«Кінь, шаблюка, вітер в полі і ніхто не здолає козацької волі!», «Слава</p>

		<p>не поляже, а про себе розкаже», «Щирий козак ззаду не нападає», «То не козак, що отаманом не думає бути», «Степ та воля – козацька доля» та інші.</p> <p>Вивчити напам'ять: прислів'я і приказки (10 на вибір).</p> <p>ТЛ: фольклор, прислів'я, приказки.</p> <p>МК: картина І. Рєпіна «Запорожці пишуть листа до турецького султана» (образотворче мистецтво)</p>
2	<p><u>Предметні компетентності</u> Учень / учениця: розповідає про лицарські чесноти козаків, аналізуючи зміст народних переказів і легенд; переказує найяскравіші фрагменти легенд і переказів; характеризує образи головних героїв; уміє ілюструвати та обговорювати відомості про козаків на основі прочитаних творів; створює власне висловлення, твори-асоціації, ілюстрації, спираючись на досвід і почуття, використовуючи відповідні зображувально-виражальні засоби.</p> <p><u>Ключові компетентності</u> Учень / учениця: висловлює власні міркування про зміст легенд і переказів; дає оцінку вчинкам і поведінці героїв; розуміє значення історичного минулого для кожної людини; коментує власне розуміння почуття патріотизму.</p> <p>НЛ–2 <u>Емоційно-ціннісне ставлення</u> <i>Шанобливе ставлення до мудрості та кмітливості нашого народу. Розуміння важливості формування національної самосвідомості, плекання патріотичних почуттів. Усвідомлення потреби розвивати логічне мислення, допитливість, спостережливість, уважність, кмітливість.</i></p>	<p>Народні перекази та легенди про козаків. «Запорожці – із маленьких дітей», «Люди браві й чепурні», «Про Богдана Хмельницького», «Легенда про три криниці», «Богданів дуб», «Чмирева гора – пам'ятник людині, яка лікувала Богдана Хмельницького», «Іван Сірко в Городищі», «Кошовий Сірко», «Створення села Триліси», «Козацька легенда».</p> <p>ТЛ: переказ, легенда.</p> <p>МК: А. Монастирський «Запорожець» (образотворче мистецтво).</p>

<p>3</p>	<p><u>Предметні компетентності</u> Учень / учениця: знає зміст народних казок; розуміє особливість їх побудови, роль у ній фантастичного елемента; виразно й розважливо читає казки; переказує їх; характеризує героїв, аналізує реальне і фантастичне; пояснює народні уявлення про добро і зло, красиве і потворне, смішне і страшне (на основі текстів казок).</p> <p><u>Ключові компетентності</u> Учень / учениця: дискутує про значення історичного минулого для сучасної людини; аргументовано й грамотно висловлює власні міркування про зміст казок, проводить аналогії із сучасним життям; створює власне висловлення, твори-асоціації, ілюстрації, спираючись на досвід і почуття, використовуючи відповідні зображувально-виражальні засоби.</p> <p>НЛ–2 <u>Емоційно-ціннісне ставлення</u> <i>Розуміння ролі творчих здібностей (уяви, фантазії, прагнення експериментувати) у розвитку й самореалізації людини.</i></p>	<p>ДО КАЗКИ НА ГОСТИНУ <i>Народні казки про славетну козаччину</i></p> <p>«Казка про козака Мамая та його побратимів». «Козак Мамарига». «Казка про козаків та хлібороба».</p> <p>Побудова казки. Аналіз смішного і страшного, фантастичного і реального, красивого і потворного в казках.</p> <p>ТЛ: народна казка, тема, гіпербола.</p> <p>МК: мультфільми із серії «Все про козаків» (автор сценарію і режисер – Володимир Дахно).</p>
<p>3</p>	<p><u>Предметні компетентності</u> Учень / учениця: розповідає про дитинство письменника; пояснює особливості літературної казки; знає зміст казки, переказує її фрагменти; виразно і вдумливо читає казку в дійових особах; знаходить і коментує описи природи, портрети персонажів; аналізує поведінку героїв, напружені ситуації, роздуми козаків про долю України; дає власну оцінку лицарським чеснотам козаків; розрізняє головних персонажів і другорядних.</p> <p><u>Ключові компетентності</u> Учень / учениця: дає власну оцінку вчинкам і поведінці персонажів; прогнозує можливі наслідки діяльності; толерантно відстоює власну позицію в дискусії; вигадує власну версію закінчення твору або продовження небезпечних пригод головного героя.</p>	<p>І. Нечуй-Левицький «Запорожці»</p> <p>Цікава сторінка з біографії митця. Літературна казка про запорожців. Показ письменником лицарства, патріотизму, сміливості, відваги козаків. Побут, культура, звичаї козаків у творі.</p> <p>Роль художніх засобів у творі.</p> <p>ТЛ: літературна казка. Гіпербола, пейзаж, портрет.</p> <p>МК: С. Васильківський «Козаки в степу» (образотворче мистецтво).</p>

	<p>НЛ–2 <u>Емоційно-ціннісне ставлення</u> <i>Осмислення величної ролі звитяги та лицарства козаків, що навічно залишилося в пам'яті народній.</i></p>	<p>«Козацький марш» («Козацькому роду нема переводу»). Автори Мирослав Воньо, Микола Балема (музичне мистецтво).</p>
2	<p><u>Предметні компетентності</u> <i>Учень / учениця:</i> знає зміст казки; розуміє особливості її побудови, відрізняє фантастику, вигадку від історичної правди; виразно і вдумливо читає казки; переказує їх; характеризує казкових героїв, аналізує реальне і фантастичне.</p> <p><u>Ключові компетентності</u> <i>Учень / учениця:</i> висловлює власні міркування про зміст казки; проводить аналогії із історичними подіями.</p> <p>НЛ–2 <u>Емоційно-ціннісне ставлення</u> <i>Усвідомлення постійної присутності в житті, у душі людини добра і зла.</i></p>	<p>Еліна Заржицька «Як козак у морського царя служив». «Як козак пихатого пана провчив».</p> <p>Героїчний і чарівний казковий світ у творах Еліни Заржицької, їх повчальний зміст.</p> <p>МК: фільм про козаків-характерників (із серії «Козацька звитяга»).</p>
1	<p><u>Предметні компетентності</u> <i>Учень / учениця:</i> розвивають навички колективної проектної роботи; уміють виконувати розмальовку, презентувати її; беруть участь у конкурсі розмальовок.</p> <p><u>Ключові компетентності</u> <i>Учень / учениця:</i> порівнює твори літературного й образотворчого мистецтв; зіставляє специфіку розкриття теми в різних видах мистецтва; уміє висловлювати власні міркування, порівнювати, робити висновки.</p> <p>НЛ–4 <u>Емоційно-ціннісне ставлення</u> <i>Усвідомлюють важливість використовувати набуті знання і вміння з метою реалізації задуманих проектів, готовність проявляти ініціативу, працювати в парі, групі, виконувати доручену роль.</i></p>	<p>ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ (на вибір учителя)</p>

<p>1</p>	<p><u>Предметні компетентності</u> <i>Учень / учениця:</i> згадує про письменників і твори, що вивчались упродовж року; уміє висловлювати власні міркування про найулюбленіші твори.</p> <p><u>Ключові компетентності</u> <i>Учень / учениця:</i> аналізує життєві ситуації, людські вчинки на матеріалі вивчених творів; узагальнює одержану інформацію; визначає потребу додаткової інформації, шукає її в мережі Інтернет та інших джерелах.</p> <p>НЛ–1, 2, 3, 4 <u>Емоційно-ціннісне ставлення</u> <i>Усвідомлення того, що власна думка і власна позиція – важливі для успішної особистості, необхідні для життя.</i></p>	<p>Повторення та узагальнення</p> <p>Бесіда про твори, що вивчалися й викликали найбільше роздумів, суперечок, зацікавлення.</p>
----------	--	---

КАЛЕНДАРНО – ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ

5 клас

№	К-ть годин	Зміст навчального матеріалу	Примітки
1		ВСТУП Ми – нащадки козацького роду. Виникнення козацтва. Духовні критерії козацького життя.	
2		ДОРОГОЦІННІ ПЕРЛИНИ НАРОДНОГО СКАРБУ Прислів'я і приказки – узагальнена пам'ять народу, висновки з життєвого досвіду, звід правил, якими людина має користуватися у повсякденному житті, авторитет поколінь.	
3		Лицарські чесноти козаків. Прислів'я та приказки про життя й побут козаків, про козацьку звитягу. «Кінь, шаблюка, вітер в полі і ніхто не здолає козацької волі!», «Слава не поляже, а про себе розкаже», «Щирий козак ззаду не нападає», «То не козак, що отаманом не думає бути», «Степ та воля – козацька доля» та інші. ТЛ: Фольклор, прислів'я, приказки.	Вивчити напам'ять прислів'я і приказки (10 на вибір).
4		Урок мовленнєвого розвитку. Усний твір-опис картини. МК: Картина І. Рєпіна «Запорожці пишуть листа до турецького султана» (образотворче мистецтво)	
5		Народні перекази та легенди про козаків. «Запорожці – із маленьких дітей», «Люди браві й чепурні», «Богданів дуб», «Чмирева гора – пам'ятник людині, яка лікувала Богдана Хмельницького», «Створення села Триліси». ТЛ: Переказ, легенда.	
6		«Козацька легенда», «Про Богдана Хмельницького», «Іван Сірко в Городищі», «Кошовий Сірко», «Татарське зілля», «Бідний Іван та його сестра Олеся».	

7	<p>ДО КАЗКИ НА ГОСТИНУ</p> <p>Народні казки про славетну козаччину. «Казка про козака Мамая та його побратимів».</p> <p>ТЛ: Народна казка, тема, гіпербола.</p>	
8	<p>«Козак Мамарига».</p> <p>Побудова казки. Аналіз смішного й страшного, фантастичного й реального, красивого й потворного в казці.</p>	
9	<p>«Казка про козаків та хлібороба».</p> <p>Художні особливості казки. Образи козаків та хлібороба. Побудова казки.</p>	
10	<p>І. Нечуй-Левицький. «Запорожці».</p> <p>Цікава сторінка з біографії митця. Літературна казка про запорожців.</p>	
11	<p>І. Нечуй-Левицький. «Запорожці».</p> <p>Показ письменником лицарства, патріотизму, сміливості, відваги козаків.</p>	
12	<p>І. Нечуй-Левицький. «Запорожці».</p> <p>Побут, культура, звичаї козаків у творі. Роль художніх засобів у творі.</p> <p>ТЛ: Літературна казка. Пейзаж, портрет.</p>	
13	<p>Урок позакласного читання (І. Нечуй-Левицький – твір на вибір учителя).</p>	
14	<p>Еліна Заржицька.</p> <p>Героїчний і чарівний казковий світ у творчості письменниці. «Як козак у морського царя служив».</p>	
15	<p>«Як козак пихатого пана провчив».</p> <p>Відбиток народної притчево-повчальної традиції у творі.</p>	
16	<p>ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ (на вибір учителя).</p>	
17	<p>Повторення та узагальнення.</p> <p>Бесіда про твори, що вивчались упродовж року й викликали найбільше роздумів, суперечок, зацікавлення.</p>	

ВСТУП

МИ – НАЩАДКИ КОЗАЦЬКОГО РОДУ

Мета. Формувати ключові компетентності:

учень/учениця

аналізує отриману інформацію, узагальнює і систематизує її; проводить аналогії із сучасним життям.

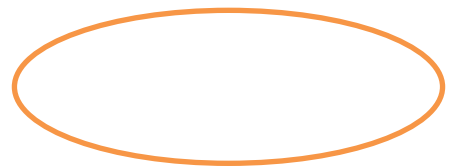
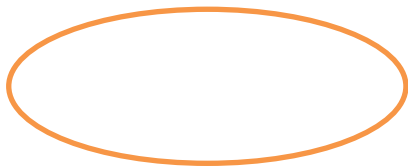
Формувати предметні компетентності:

учень/учениця

розповідає про виникнення козацтва, устрій і життя козацької Січі, знає, хто такі козаки; називає духовні критерії козацького життя; усвідомлює важливість шанобливого ставлення до наших предків – славних козаків, їхніх світоглядних уявлень та до історії козацтва.

Картка 1

Запишіть ті риси, які притаманні справжньому козакові:

Картка 2

Творчі завдання

1. Уявіть, що ви стали (став, стала) козаком. Пофантазуйте і придумайте, які пригоди могли б трапитися з вами?
2. Придумайте жартівливі випробування для «молодика» на звання справжнього запорожця.

Картка 3

Клоуз-тести

I варіант

«Чи уважний ти читач?»

Продовжіть речення:

1. Козак – це вільна людина, ... озброєний воїн. (*незалежний*).
2. Основними причинами виникнення козацтва було: посилення ... і національно-релігійного гніту з боку Литви і Польщі, необхідність захисту своїх земель від постійних нападів султанської Туреччини і Кримського ханства. (*феодально-кріпосницького*).
3. Історики й досі сперечаються, чи можна вважати першою Січчю укріплення, зведені українським князем ... на о. Мала Хортиця. (*Д. Байдюю-Вишневецьким*).
4. Запорізька Січ була своєрідною «козацькою республікою». Очолював її ...: він керував виборною військовою козацькою радою, в якій мали право брати участь усі козаки. (*кошовий отаман*).
5. Перший іспит носив ... характер: треба було з'їсти тарілку дуже наперченого борщу й після цього пройти по колоді, перекинутій між скелями на березі Дніпра, і не впасти у воду. (*жартівливий*).
6. За адміністративно-територіальним устроєм землі Січі у XVIII ст. поділялися на ... на чолі з полковниками. (*паланки або округи*).
7. Січ не раз змінювала своє місце, переводилася козаками на інші дніпровські острови – ... (*Томаківку, Базавлук, Хортицю*).
8. Значна кількість козаків зосереджувалася біля великих міст-замків: ... (*Канева, Черкас, Корсуня, Брацлава*).
9. Козаки займалися «уходництвом» – рибальством, мисливством, ... (*бджільництвом, землеробством та іншими ремеслами*).

10. У другій половині ... століття виникло чимало козацьких слобод і хуторів в районі Канева, Черкас, у верхів'ях Південного Бугу, на Синюсі, Тясміні, Росі, а також на лівому березі Дніпра, на Трубежі, Сулі. (XV – на початку XVI).

11. Озброєні козаки відбивалися і самі ... на татарські улуси (нападали).

Картка 4

Клоуз-тести

II варіант

«Чи уважний ти читач?»

Продовжіть речення:

1. Слово «козак» згадується у ... хроніці XIII ст. (*монгольській*).
2. Козаки, займаючись «уходництвом», захищаючи свої землі, часто й самі нападали на ... і ... обози, здійснювали успішні походи в Туреччину. (*турецькі і татарські*).
3. Серед українських козаків було багато ... (*поляків, литовців*).
4. Більшість із них («голота», «сірома») ... у заможніших козаків – «дуків», які володіли великими земельними наділами, отарами овець, коней. (*батракувала*).
5. Волелюбні селяни й міщани, які не хотіли терпіти лихої долі, утікали в ..., де лежали незорі родючі землі. (*степові райони середньої течії Дніпра*).
6. У першій половині XVI ст. під тиском польсько-литовських феодалів, що панували на Наддніпрянщині, частина козацтва відступила на південний схід і створила ... (*поселення за Дніпровими порогами*).
7. Д. Байда-Вишневецький 1558 року перейшов на службу до ... (*московського царя Івана IV*).
8. Військо складалося з куренів, якими керували ... (*курінні отамани*).
9. Запорізька Січ стала південно-східною твердинею, що захищала українські землі від нападів ... (*турецьких і татарських агресорів*).
10. Новачок приймався спочатку в «молодики» й ... років мусив учитися фехтувати, ... (*7, влучно стріляти, сидіти на коні, виконувати бойовий гопак, тобто вести бій із суперником ногами*).
11. Наприкінці навчання кожен мусив узяти участь у морському поході на Туреччину у ролі ... (*зброєносця*).

12. На сніданок подавалася ... – житнє борошно, зварене у воді й засмажене олією. (*соломаха*)

Вікторина

1. Назва просторої козацької хати із рубаного і тесаного дерева або хворосту, покритої очеретом чи кінськими шкурами. (*Курінь*).
2. Коли в історії вперше згадуються козаки? (*У 15 ст.*).
3. Кого називали козаками? (*Вірних, безстрашних чоловіків*)
4. Хто був першим гетьманом? (*Дмитро Байда Вишневецький*)
5. Як називали козацькі судна? (*Чайки*)
6. Козаки обов'язково будували на Січі... (*Церкву*).
7. Перша Січ була побудована на острові ... (*Мала Хортиця*).
8. Зброя козака. (*Шабля, мушкет*).
9. Рівно опівдні на Січі лунав ... (*Постріл із фортечної гармати*).
10. Що обідали козаки? (*Зварене пишоно або житнє борошно на квасі, галушки, юшку з риби, що називалась щербою, куліш із салом, дичину*).
11. Скільки років треба навчатись, щоб стати справжнім козаком? (*7 років*).
12. Кого обирала рада? (*Гетьмана, кошового отамана, осавулу, обозного, кошового суддю, писаря, хорунжого та іншу козацьку старшину*).

Творча майстерня

Побудуйте асоціативний куц «Козак – душа правдивая» (за матеріалами посібника «Нащадкам козацької слави»)

Методичний коментар.

Асоціативний куц – це методичний прийом, що спонукає до асоціативного мислення, коли до ключового слова чи фрази учень добирає слова-асоціації, ідеї, теми, проблеми, що спадають на думку.

(Наприклад: *сонце – світило – тепло – світло – всесвіт – зоря – життя...*)

ДОРОГОЦІННІ ПЕРЛИНИ НАРОДНОГО СКАРБУ ПРИСЛІВ'Я І ПРИКАЗКИ

Мета. Формувати ключові компетентності:

учень/учениця

аналізує життєві ситуації, людські вчинки на матеріалі вивчених творів; узагальнює одержану інформацію; визначає необхідність додаткової інформації; узагальнює і систематизує її.

Формувати предметні компетентності:

учень/учениця

знає прислів'я та приказки про життя і побут козаків; називає види прислів'їв і приказок; розуміє їхню дотепність і мудрість; відрізняє прислів'я від приказки та пояснює їх, вдало використовує їх у своєму мовленні; розвиває кмітливість, розумові здібності, логічне мислення, пам'ять.

Клоуз-тест

I варіант

Допишіть речення

1. Прислів'я – мала форма народної поетичної творчості, _____, ритмізований вислів, що несе _____.
2. Особливості фольклору:
 - усна форма;
 - передбачається безпосередній контакт між _____;
 - колективний автор, що _____;
 - _____ для всієї світової художньої культури;
 - джерело _____.

II варіант

Допишіть речення

1. Фольклор – (_____) – сукупність різних видів і _____ словесної творчості, яка побутує _____, створюється _____, мистецтво проголошеного слова.
2. Особливості народних прислів'їв:
 - узагальнення _____;
 - повчальність;

- _____ обсяг;
- стислість і _____ висловлюваної думки;
- поетичність;
- використання слів у _____ й _____ значеннях.

Відповіді:

I варіант

1. Прислів'я – мала форма народної поетичної творчості, короткий, ритмізований вислів, що несе узагальнену думку, висновок.
2. Особливості фольклору:
 - усна форма;
 - передбачається безпосередній контакт між тим, хто відтворює текст, і тим, хто цей текст сприймає;
 - колективний автор, що обумовлює варіативність усної народної творчості і використання традицій поетики;
 - історична основа для всієї світової художньої культури;
 - джерело національних художніх традицій.

II варіант

1. Фольклор (усна народна творчість, народна мудрість, народне знання) – сукупність різних видів і форм словесної творчості, яка побутує в усній формі, створюється колективом авторів; мистецтво проголошеного слова.
2. Особливості народних прислів'їв:
 - узагальнення народного досвіду;
 - повчальність;
 - малий обсяг;
 - стислість і влучність висловлюваної думки;
 - поетичність;
 - використання слів у прямому й переносному значеннях.

Знайди пару

Картка 1

1. Як череді без личмана, 2. То не козак, 3. Хоч і спина гола, 4. Терпи, хлопче, козаком будеш, 5. Поки Дніпро пливе, 6. Степ та воля – 7. Не той козак, що поборов, 8. Козацька люлька –	що боїться собак. Україна не вмере. козацька доля. так козакам без гетьмана. а з козака – в отамани підеш. добра думка. а той, що вивернувся. аби своя воля.
--	---

Відповіді:

1. Як череді без личмана, так козакам без гетьмана.
2. То не козак, що боїться собак.
3. Хоч і спина гола, аби своя воля.
4. Терпи, хлопче, козаком будеш, а з козака – в отамани підеш.
5. Поки Дніпро пливе, Україна не вмере.
6. Степ та воля – козацька доля.
7. Не той козак, що поборов, а той, що вивернувся.
8. Козацька люлька – добра думка.

Картка 2

1. Куди козака доля не закине, – 2. Козак з конем 3. Козакові мандрівочка – 4. Козакові воєвода – 5. Козак – як кішка, 6. Козак без волі, 7. Козак у дорозі, 8. Козак з бідою,	рідна тіточка. як кінь на припоні. а надія в Бозі. і вночі, і днем. велика невгода. як не кинь – на ноги впаде. як риба з водою. все буде козак.
---	---

Відповіді:

1. Куди козака доля не закине, – все буде козак.
2. Козак з конем і вночі, і днем.
3. Козакові мандрівочка – рідна тіточка.
4. Козакові воєвода – велика невгода.
5. Козак – як кішка, як не кинь – на ноги впаде.
6. Козак без волі, як кінь на припоні.
7. Козак у дорозі, а надія в Бозі.
8. Козак з бідною, як риба з водою.

Картка 3

Розмежуйте стрілочками прислів'я і приказки

I варіант Прислів'я		II варіант Приказки
	<p>Береженого Бог береже, а козака – шабля стереже.</p> <p>Де відвага – там і щастя.</p> <p>Козацька миля довга.</p> <p>Козак дружбу знає: коня в біді не покидає.</p> <p>Місяць – козацьке сонце.</p> <p>Кров не водиця, проливати не годиться.</p> <p>Козак, як птах, – знявся та полетів.</p> <p>Наш Луг – Батько, а Січ – Мати – от де треба помирати.</p> <p>Легше вовком орати, ніж козаком проти козака воювати.</p> <p>Козак мовчить, а все знає.</p> <p>Козацькому роду нема переводу.</p> <p>Козаку зібратись – тільки підпоясатись.</p> <p>Козак з бідною, як риба з водою.</p>	

	<p>Хліб та вода – то козацька їда.</p> <p>У козака життя коротке, а слава вічна.</p> <p>Терпи, козаче, отаманом будеш.</p> <p>Україна – козацька мати.</p> <p>Сміливого куля не бере.</p> <p>Степ та воля – козацька доля.</p> <p>Страху нема там, де його не бояться.</p>	
--	--	--

Літературний диктант

1. Короткий образний вислів, у якому на висновок лише натякається. *(Приказка)*.
2. Короткий влучний образний народний вислів із повчальним висновком. *(Прислів'я)*.
3. Сукупність різних видів і форм словесної творчості, що побутує в усній формі, створюється колективом авторів. *(Фольклор)*.
4. Який художній прийом використаний у прислів'ї: «Звитяга або мед п'є, або сльози лле»? *(Протиставлення)*.
5. Який художній засіб ужитий у прислів'ї: «Наш Луг – Батько, а Січ – Мати – от де треба помирати»? *(Порівняння)*.
6. Що означає приказка: «До булави треба й голови»? *(Не все можна вирішити силою)*.
7. Про яку рису характеру козака йдеться у прислів'ї: «Козак не боїться ні хмари, ні чвари»? *(Сміливість)*.
8. Пояснити значення прислів'я: «Коли навколо вороги – то не життя, а честь бережи». *(Захищай рідний край і побратимів)*.
9. Хто із українських письменників записав збірник прислів'їв та приказок? *(Іван Франко)*.
10. Хто із письменників використовував козацький фольклор? *(Т.Шевченко, І. Нечуй-Левицький, А.Кащенко, А.Чайковський)*.

НАРОДНІ ПЕРЕКАЗИ ТА ЛЕГЕНДИ ПРО КОЗАКІВ

Мета. Формувати ключові компетентності:

учень/учениця

висловлює власні міркування про зміст легенд і переказів; дає оцінку вчинкам і поведінці героїв; розуміє значення історичного минулого для кожної людини; коментує власне розуміння почуття патріотизму.

Формувати предметні компетентності:

учень/учениця

розповідає про лицарські чесноти козаків, аналізуючи зміст народних переказів і легенд; переказує найяскравіші фрагменти легенд і переказів; характеризує образи головних героїв; уміє ілюструвати та обговорювати відомості про козаків на основі прочитаних творів; створює власне висловлення, твори-асоціації, ілюстрації, спираючись на досвід і почуття, використовуючи відповідні зображувально-виражальні засоби; усвідомлює потребу формувати національну самосвідомість, плекати патріотичні почуття.

Картка 1

Опрацюйте матеріал «Джерельця старожитностей»:

- 1 група – про поживок козаків.
- 2 група – про козацький костюм.
- 3 група – про зовнішній вигляд запорожців (за легендою «Люди браві й чепурні»).

Питання для першої групи

1. Якою була їжа козаків?
2. Хто готував наїдки?
3. Як називався козацький посуд?
4. Що було головним продуктом харчування?
5. Яку плату отримував кухар?
6. Як харчувалися заможні верстви козацтва, а як – бідні?

Питання для другої групи

1. На основі чого відбувалося формування козацького костюма?
2. Які елементи одягу виконували захисну функцію?
3. Із якої тканини шили буденний одяг?

4. Яке полотно використовували для пошиття парадного одягу?
5. Із якої шкіри шилося взуття?
6. Назвати різновиди одягу козаків.

Питання для третьої групи

1. Як одягалися запорожці?
2. Чому козаки брили голови, бороди?
3. Якими були вуса у запорожців?
4. Які кольори переважають в одязі?
5. Що означав кожен елемент одягу?

Картка 2

I. Створіть «Щоденник подвійних нотаток»

(Сторінку ділять навпіл, ліворуч записують фрази, що найбільше вразили, праворуч – міркування щодо кожного фрагмента).

Фраза з тексту	Мої міркування

II. Висловіть припущення щодо сюжету одного із переказів.

(Кожна група учнів буде припущення щодо розвитку сюжетної лінії та кінцівки одного з переказів).

Картка 3

1. Візьміть участь у міні-диспуті «Для чого потрібно вивчати перекази, легенди про козаків?».

Вікторина

«Козацькі клейноди».

1. Який символ влади був у кошового отамана Запорозької Січі?
(Булава).
2. Як називалося шовкове полотнище малинового кольору, яке завжди носилося попереду козацького війська?
(Хоругва).
3. Як називався один із атрибутів влади, яким скріплювалися всі документи, видані військовою владою або кошовим отаманом Запорозької Січі?
(Печатка)

4. У якому місці зберігалися всі військові клейноди, крім гармат, на Запорізькій Січі? (*Церква*).

5. За допомогою якого клейноду козаки під час походу або військових дій дізнавалися про місцезнаходження свого отамана? (*Бунчук*).

6. Який із атрибутів застосовувався для скликання козаків на військову Раду у Запорізькій Січі? (*Литаври*).

7. Який вид зброї належав до військових клейнодів у козаків? (*Гармати*).

8. Яку відзнаку носили курінні запорозьких козаків? (*Пернач*)

СЕНКАН

Складіть сенкан до слова «козак».

(Відважний, працьовитий

Працює, воює

Хочу бути сміливим, як козаки

Запорожець)

КРОСВОРДИ

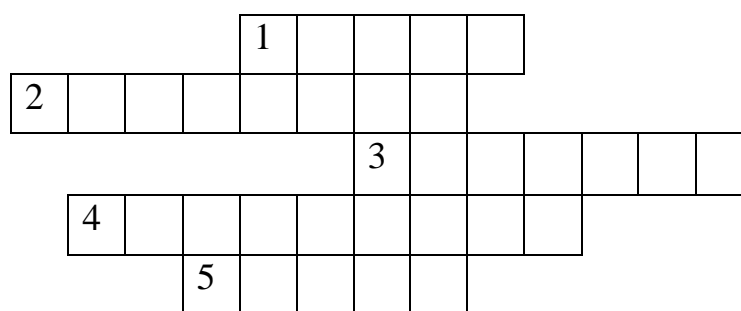
1. Як називались козацькі човни? (*чайка*)

2. Поясний чоловічий одяг. (*шаровари*)

3. Чим висікали козаки вогонь? (*кресало*)

4. Яка найулюбленіша козацька зачіска? (*оселедець*)

5. Назва холодної зброї козаків. (*шабля*)

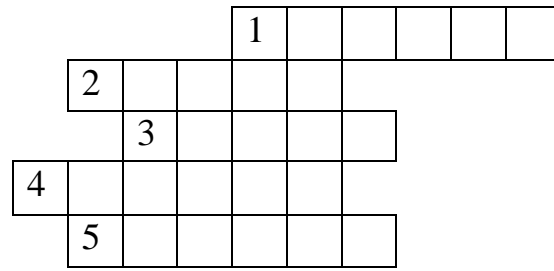
1. Верхній жіночий одяг. (*кунтуш*)

2. Верхній чоловічий одяг. (*жупан*)

3. Чоловічий головний убір. (*шапка*)

4. Жіночий головний убір. (*хустка*)

5. Осіннє взуття. (*личаки*)

Літературний квест «Козацькими стежками»

Конкурс 1. «Розминка». Назвіть вивчені твори.

Конкурс 2. «Асоціація». Виконайте завдання на картках: доберіть слово, яке асоціюється з відомим.

1. Синичена, Зарудне, Михайлове – ... (Триліси)
2. Кращий землероб, ремісник – ... (Іван Босий)
3. Він нам Богом даний – ... (Богдан Хмельницький)
4. Кошовий отаман Запорозької Січі – ... (Іван Сірко)
5. Шайтан – ... (Іван Сірко)
6. Аір тростинний – ... (татарське зілля, лепеха)
7. Гнучка берізка – ... (сестра Олеся)
8. Убитий татарин – ... (татарське зілля)
9. 55 битв і скрізь перемога – ... (Іван Сірко)
10. Городок, схід сонця, шелест листя – ... (Богданів дуб)

Конкурс 3. «Упізнай персонажа». Упізнайте героїв за цитатами.

1. «А там, під Косим Яром, проживав собі чоловічок, сказати би гайдамака...» (Корж, «Запорожець із маленьких дітей»).
2. «І сказав тоді ... своїм причтом, то треба залишити про це якийсь пам'ятний знак» (гетьман Богдан Хмельницький).
3. «Так і жив ... платою від навколишнього люду за повернуте здоров'я» (дідусь Чмир, «Чмирева гора – пам'ятник людині, яка лікувала Богдана Хмельницького»).
4. «Не захотів козак нікуди їхати і залишився тут. Збудував собі хату, обвівся господарством» (Іван Босий, «Створення села Триліси»).
5. «Так лежав, дрімаючи, ... час від часу поглядаючи на дітей, які бавилися, і на корів, які ліниво щупали соковиту траву» (дід Пилип, «Створення села Триліси»).
6. «Як надів на себе черкеску, то зараз пристібає гапличками рукава. Коло кисті рукав вузенький, а далі, під пахвами, широкий, та ще й із

прорізом. По тих рукавах і пізнають було, де ...» (*Запорожець, «Люди браві й чепурні»*).

7. «Козак-характерник, чаклун, скалічений у походах і не здатен вже служити в козацькому війську. Збудував якусь хижу, обніс її ським-таким частоколом від нападу розбійників-вовків і зажив самітником» (*дід Мир, «Чмирева гора – пам'ятник людині, яка лікувала Богдана Хмельницького»*).

8. «Повернувся із завдання козак ... і побачив порубані тіла своїх побратимів. Сів на зрубане шаблею дерево і гірко заплакав» (*Марко, «Козацька легенда»*).

Конкурс 4. «Ти мені, я – тобі». Сформулюйте запитання для команди-суперниці.

Конкурс 5. «Потренуй пам'ять». Прослухавши визначення, назвіть терміни з теорії літератури.

✓ Фольклорний твір – оповідь з елементами фантастичного, надзвичайного, що сприймається як достовірний факт. (*Легенда*).

✓ Більш або менш вірогідна розповідь про минуле, яку передають в усній формі. (*Переказ*).

✓ Словесне відтворення різних подій, людей, явищ, предметів, уявлених письменником. (*Образне слово*).

✓ Графіка, скульптура, музика, театр, кіно, художня література – це ... (*види мистецтва*).

Конкурс 6. Конкурс капітанів. Висловіть судження, закінчивши речення: «Вивчення переказів, легенд дає мені...»

Творча майстерня

1. Інсценізуйте переказ чи легенду (або уривок твору).

Учні заздалегідь готують декорації, костюми, що відповідають образам персонажів вивчених творів, розподіляють «ролі».

2. Створіть «колекцію» малюнків за змістом одного із переказів (або легенди), дібравши до кожного власну назву або цитату із твору.

3. Напишіть переказ чи легенду про козаків, враховуючи художні особливості кожного жанру.

ДО КАЗКИ НА ГОСТИНУ

НАРОДНІ КАЗКИ ПРО СЛАВЕТНУ КОЗАЧЧИНУ

Мета. Формувати ключові компетентності:

учень/учениця

дискутує про значення історичного минулого для сучасної людини; аргументовано й грамотно висловлює власні міркування про зміст казок, проводить аналогії із сучасним життям; створює власне висловлення, ілюстрації, спираючись на досвід і почуття, використовуючи відповідні зображувально-виражальні засоби.

Формувати предметні компетентності:

учень/учениця

знає зміст народних казок; розуміє особливості їх побудови, роль фантастичних елементів; виразно й розважливо читає казки; переказує їх; характеризує героїв, аналізує реальне й фантастичне; пояснює народні уявлення про добро й зло, красиве й потворне, смішне й страшне (на основі текстів казок).

Завдання на картках

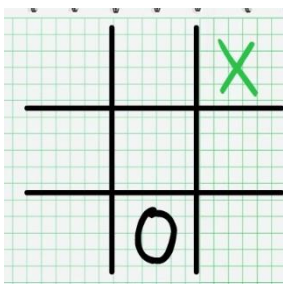
1. Запишіть, на які групи поділяються казки, наведіть приклади таких казок (*казка: народна, авторська*).

2. Запишіть, на які групи поділяються народні казки за змістом і наведіть приклади таких казок (*народна казка: про тварин, побутові або соціально-побутові, чарівні*).

3. Запишіть, яку будову має казка як фольклорний твір (*казка має таку будову: початок (зачин), основна частина, кінцівка*).

Гра «Хрестики-нулики»

Біля правильної відповіді поставте хрестик, а біля неправильної – нулик.

1. Народна казка – це жанр фольклору.

2. Народну казку написав письменник.

3. Народна казка – це усна розповідь про вигадані фантастичні події, що сприймаються, як реальні.

4. Народна казка може мати кілька варіантів.

5. Народна казка – це усна розповідь про життя богів та героїв.
6. Народні казки за змістом поділяються на дві групи: чарівні, про тварин.
7. Чарівні казки вважаються найдавнішими.
8. Казка має постійну будову: зачин, основну частину, кінцівку.
9. Основний конфлікт казки – боротьба між вигадкою та реальністю.
10. Герої казок поділяються на злотворців, добротворців та знедолених.
11. Чарівні казки завжди закінчуються перемогою добра над злом.
12. Казка – це велична брама, яка пропускає у світ дітей.

«КАЗКА ПРО КОЗАКА МАМАЯ ТА ЙОГО ПОБРАТИМІВ»

Дидактична гра «Вірю – не вірю»

1. Чи вірите ви, що картини із зображенням козака Мамаю малювали на полотнах, на стінах, на дверях, на віконицях, на кахлях і на скринях? *(Так, вірю).*
2. Чи вірите ви, що картину «Козак Мамай» писали саморобними фарбами із природних барвників? *(Ні, картину малювали олією).*
3. Чи вірите ви, що ім'я Мамай грецького походження? *(Ні, ім'я Мамай тюркського походження).*
4. Чи вірите ви, що в образі Мамаю втілено такі риси українця, як патріотизм, запальність, войовничість, нестримність? *(Ні, в образі Мамаю втілені такі риси, як патріотизм, мужність, волелюбність, дотепність).*
5. Чи вірите ви, що за козаччини старої не знайти було славнішого героя, аніж старий козак Мамай. *(Так, вірю).*
6. Чи вірите ви, що в одному з боїв побратими зрадили Мамаю і він потрапив у полон? *(Ні, не вірю, козаки не зраджували свого побратима, підвів його вірний кінь, що у бою кривавому зашкутьльгав на ногу і не зміг винести січовика з бою).*
7. Чи вірите ви, що мурза привіз листа на Січ Запорізьку, в якому було запропоновано викупити старого козака Мамаю. *(Так, вірю).*
8. Чи вірите ви, що козаки відмовилися рятувати козака Мамаю з полону? *(Ні, одні пропонували йти з ординцями воювати, а інші – викуп віддати, бо ж за одне життя козацьке сотні головою накласти можуть).*

9. Чи вірите ви, що всі козаки підтримували думку, що треба рятувати козака Мамаю? *(Ні, були й такі, що говорили, що він не козак, а посланець султанський).*

10. Чи вірите ви, що козак Мамай сам урятувався із полону? *(Ні, порятували його козаки, які билися всю ніч і весь день).*

11. Чи вірите ви, що ім'я Мамай означає «нічий»? *(Ні, ім'я Мамай означає «ніхто», бо був такий звичай у козаків – імення своє нікому не називати, у тасмниці тримати).*

12. Чи вірите ви, що козак Мамай уособлює непереможність козацтва та незборимість українського народу. *(Так, вірю).*

«КОЗАК МАМАРИГА»

Літературний диктант

1. Що козак Мамарига заробив у багачів?
2. Кого першого зустрів козак Мамарига?
3. Що сталося з торбинкою-дротянкою, що сама будь-яку роботу робить?
4. Що знайшов у лузі парубок, який пас коней?
5. За яких обставин розлучився козак Мамарига з парубками?
6. Як обдурив козак Мамарига розбійників?
7. Якою чарівною силою був наділений кінь Гивер?
8. Як віддячили побратими козакові Мамаризи?
9. Яку новину почув козак Мамарига від людей?
10. Хто допоміг козакові Мамаризи зрубати дуба?
11. Що сталося з козаком Мамаригу після одруження?
12. Як козак Мамарига повернув собі дружину та багатство?

Відповіді:

1. Козак Мамарига служив у багачів 25 років, заробив три мідні гроші.
2. Козак Мамарига зустрів парубка, який наймитував в одного пана та знайшов торбинку-волосянку, що сама дає їсти й пити.
3. Торбинку-дротянку відняли в лісі розбійники, що напали на парубка.
4. Парубок знайшов у лузі чоботи такі, що поверх води ходять.
5. Козак Мамарига разом із парубками якось дійшов до роздоріжжя, дав їм по мідному грошу та й розійшлися в різні боки.

6. Козак Мамарига запропонував розбійникам покласти коло нього торбинку-волосянку, торбинку-дротянку, чоботи й коня Гивера, а самим іти в кінець галявини, а тоді бігти до нього: хто перший прибіжить, той і бере, що хоче. Коли вони пішли, козак усе забрав і втік.

7. Кінь Гивер умів літати.

8. Ніхто з них не взяв своїх речей назад, а залишили козакові, бо його мідний гріш приніс кожному з них багатство.

9. Козак Мамарига почув від людей, що є на цій землі король, у якого навпроти палацу стоїть столітній дуб, а під ним скарб незліченний. Хто його зрубає, тому півкоролівства відпише й дочку заміж віддасть за нього.

10. Козакові Мамаризи допомогли зрубати дуба слуги з торбинки-дротянки.

11. Король не захотів відписувати все королівство Мамаризи, тоді він забрав дружину і вони пішли в іншу землю, але дружина забрала обидві торбинки, коня Гивера і повернулася назад до свого батька, покинувши чоловіка на камені серед моря.

12. Козак Мамарига повернув собі дружину, речі та королівство за допомогою чарівних ягід.

Гра «Що було спочатку?»

Розташуйте події казки в правильній послідовності.

1. А пан дізнався про цю торбинку та й наказав мене бити, а торбинку відібрати.

2. І оголосив король: хто того дуба зрубає, коріння викорчує і скарб дістане, то він тому півкоролівства відпише і дочку свою заміж оддасть.

3. Я козак Мамарига, служив у багачів двадцять п'ять років, заробив три мідні гроші та й іду, куди очі світять.

4. Тут бере він ягідку і кидає їй у рот – враз один ріг спав.

5. Він міцно заснув, а вона тишком-нишком встала, торбинки обидві захопила та до коня Гивера.

6. Покладіть отут біля мене торбинку-волосянку, торбинку-дротянку, чоботи й коня Гивера поставте, а самі йдіть на той кінець галяви.

Ключ: 3, 1, 6, 2, 5, 4.

«КАЗКА ПРО КОЗАКІВ ТА ХЛІБОРОБА»

Клоуз-тести

I варіант

1. Хазяїн він був справний: усього на хуторі було доста – _____, і худоба сяка-не-така водилася.
2. Просто до справи _____: на городі копирсався, за худобою ходив – а шаблюкою не вмів.
3. Чи даси ж козакам, як обіцяв від щедрот своїх _____, від достатку – _____?
4. А більш дати _____ – бо тоді сам _____, діточок _____, зиму _____.
5. А обдирати хлібороба – _____, його й _____ грабують, і _____ останнім не гербують, а _____ зась, _____ честь _____ не дасть.
6. І вівса, і _____, і вареники, і _____, і _____ та оно ж, навіть оковитої пляшка _____ вигляда.

Відповіді:

1. ...і поїсти, і попити.
2. ...військової не вдався.
3. ...хлібину, сальце у шматку.
4. ...не можу, зубожу, не нагодую, не перезимую.
5. ...гріх великий, пани, чужинці, козакові, козацька, грабувати.
6. ...проса, крученики, всякої страви, чимала.

II варіант

1. Тож до хутору того прийшли _____ мовляв, вставай друже-брате, гайда ворога відбивати!
2. Я за _____ справно ходити вмю, бо вродився _____.
3. Бог мого хазяйства не зобидив нині, та оце ж _____ приходили до мене _____ – славні вояки.
4. Ви ж ідіть, хлоп'ята – може, _____?
5. Тільки від'їхали _____ – за спиною хтось _____, так, що й _____ в _____ почує.

6. А ще чоботи та _____, і штани на _____, і кожухи, і _____, й _____ дядько поклав аж _____ – не забув... Приходьте _____ – я вам ще _____ якоїсь встругну.

Відповіді:

1. ...та й дядька з собою кличуть.
2. ...плугом, гречкосієм.
3. ...днем раніше, сердюки.
4. ...вам хто інший допоможе.
5. ...недалеко, кричить-репетує, дідько, болоті.
6. ...свитки, читки, шапки, рукавиці, п'ять пар, навесні, дичини.

Упізнай героя

Кому із героїв належать слова, із якої він казки?

1. «То ж не всім козакувать – треба й землю оброблять...».
2. «Живий твій кінь, у стайні стоїть».
3. «Боялись його вороги, аж сам хан кримський тремтів, його ім'я почувши».
4. «А пан дізнався та й хотів мене бити, а чоботи відібрати, то я й утік».
5. «Гей, козаче, як тебе нести, – чи поверх дерева, чи поверх комишу?».
6. «Нехай торбинка-дротянка твоя буде».
7. «Ви ж ідіть, хлоп'ята – може, вам хто інший допоможе?»
8. «Бува, прокинеться вранці, Богові помолиться – та й мерщій виїжджа напасників агарянських, нехристів бусурманських замагати».
9. «...Як косив жито, то знайшов у полі торбинку-волосянку, таку, що сама дає їсти й пити».
10. «Є у мене три мідні гроші, беріть собі кожен по грошу, та хто на яку сторону хоче, то туди і йдіть».
11. «Не хочеш, то твоя воля...».
12. «Приходьте навесні – я вам ще дичини якоїсь встругну».

Відповіді:

1. Хлібороб, «Казка про козаків та хлібороба».
2. Жінка, «Козак Мамарига».
3. Про Мамаю, «Казка про козака Мамаю та його побратимів».
4. Третій парубок, «Козак Мамарига».

ІВАН НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ. «ЗАПОРОЖЦІ»

Мета. Формувати ключові компетентності:

учень/учениця

дає власну оцінку вчинкам і поведінці персонажів; прогнозує можливі наслідки діяльності; толерантно відстоює власну позицію в дискусії; вигадує власну версію закінчення твору або продовження небезпечних пригод головного героя.

Формувати предметні компетентності:

учень/учениця

розповідає про дитинство письменника; пояснює особливості літературної казки; знає зміст казки, переказує її фрагменти; виразно і вдумливо читає казку в дійових особах; знаходить і коментує описи природи, портрети персонажів; аналізує поведінку героїв, напружені ситуації, роздуми козаків про долю України; дає власну оцінку лицарським чеснотам козаків; розрізняє головних персонажів і другорядних.

Інтелектуально-розважальна гра «Найрозумніший»

I. Продовжіть речення

1. Народився І. Нечуй-Левицький на ... (*Черкащині*).
2. Батько письменника був ... (*сільським священиком*).
3. Особливо майбутнього письменника цікавили розповіді про ... (*історичне минуле краю, походи Хмельницького і Наливайка*).
4. Няня прищеплювала Івану любов до ... (*пісні, народних звичаїв*).
5. Восьмирічний юнак розпочав навчання в ... (*Богуславському духовному училищі*).
6. Іван Семенович самостійно вивчив ... (*французьку й німецьку мови*).
7. Письменники, творчістю яких захоплювався майбутній митець слова: ... (*Тарас Шевченко, Марко Вовчок, Микола Гоголь, Олександр Пушкін, Сервантес*).
8. Після закінчення духовної семінарії І. Нечуй-Левицький присвятив себе ... (*педагогічній праці*).
9. Псевдонім письменника ... (*І. Нечуй*).
10. В останні роки життя Іван Семенович оселився в ... (*Києві*).
11. За жанром «Запорожці» – ... (*літературна казка*).

12. Місце поселення головного героя твору «Запорожці» – ... (село Старий Кодак).

II. Укладіть словник

Лоцман – той, хто проводить човни по небезпечних місцях річки, моря.

Запорожці – українські козаки, які жили в пониззі Дніпра за порогами у XVI-XVIII ст..

Хист – уміння що-небудь робити, поводити себе певним чином; здібності; дар, обдарування, талант.

Байдаки – козацькі човни.

Поріг – скелі на річці.

Забори – прямовисні гострі скелі.

Звонець, Дід, Кодак, Ненаситець – назви порогів.

Отаман – 1. Виборний або призначений ватажок козацького війська, кошовий. Представник козацької старшини; 2. заст. Ватажок, керівник.

Стерно – морське кермо.

Шамнути – гребти, веслувати.

Шабаш – заклик закінчувати щось.

Біснувати (лави) – люті, роздратовані, розгнівані, несамовиті.

Латаття – водянні лілії.

Характерник – чаклун, чарівник.

Кунтуш – верхній одяг козаків.

Левкой – декоративна рослина родини хрестоцвітих із духмяними квітами різного кольору.

III. Підготуйте проект на тему (на вибір):

- «Богдан Хмельницький»;
- «Іван Мазепа»;
- «Запорізька Січ».

IV. Складіть асоціативне гроно «Образ Карпа Летючого».

V. Складіть цитатну характеристику образу Карпа Летючого.

✓ «Молодий лоцман, потомок славних запорожців і має увесь хист, усю вдачу запорозьку».

- ✓ «Високий, чорнявий та кучерявий, гарний з лиця, гарний з стану, кругом гарний, ще й до того сміливий».
- ✓ Знав добре всі пороги, всі забори, знав кожний камінь».
- ✓ «Любив пороги, бо зріс коло них. Любив летіти стрілою прудким козацьким ходом через пороги, летіти птицею з лави на лаву, любив слухати, як шумить Дніпро на порогах, як реве Звонець або Дід і обливає бризками його гаряче лице».
- ✓ «Нема певнішого лоцмана, як Карпо Летючий, хоч він і молодий».
- ✓ Козаки про Карпа: «... маленькі та мізерні люди, як оце ти?»

VI. Складіть сенкан до слів «Запорожець» і «Карпо Летючий»

Методичний коментар

Сенкан – вірш із 5 рядків.

1. Іменник.
2. Два прикметники.
3. Три дієслова.
4. Прислів'я, фраза з чотирьох слів.
5. Слово – синонім до іменника.

*Запорожець
Сильний, вірний
Захищає, любить, б'ється
Лиш боротись – значить жити
Козак.*

VII. Поясніть значення українських прислів'їв, які із них відповідають ідейному змісту казки «Запорожець» І. Нечуя-Левицького? Відповідь узагальніть.

- *Слава не поляже, а про себе розкаже.*
- *Кінь та Ніч – козакові товариші.*
- *Козак живе не тим, що є, а тим, що буде.*
- *Коли стелиться доріжка, козакові не до ліжка.*
- *За рідний край і життя віддай.*
- *Або волю добути, або дома не бути.*

VIII. Зробіть аналіз картин видатних художників, які присвятили свої роботи запорізьким козакам. Намалюйте ілюстрації до казки.

**М. Самокиш.
«Бій Максима Кривоноса з
Яремою Вишневецьким»**

**О. Мурашко.
«Похорон кошового»**

IX. Визначте реальне та фантастичне у казці «Запорожці» І.Нечуя-Левицького, заповніть таблицю.

Фантастичне	Реальне

Х. Упізнайте героя за цитатою.

1. «...Тихою ходою виступив уперед, і козаки розступились на обидва боки. Він був вищий і кращий від усіх запорожців: високий, як Палій, гарний, як Мазепа, сміливий, як Богдан Хмельницький» (*Гетьман*).

2. «...Дуже любив Карпа і настановив його керманичем, не вважаючи на його дуже молоді літа» (*Лоцманський отаман*).

3. «...Добре знав всі пороги, всі забори, знав кожний камінь. Він любив пороги, бо зріс коло них» (*Карпо Летючий*).

4. «Їх бороди білили як сніг, а вуса у всіх були чорні» (*Старі запорожці*).

5. «...Вони були високі, рівні, дужі! Такі вони були гарні на вроду...» (*Козаки*).

6. «Моє слово певне ... ще й сивим вусом моргнув» (*Отаман Іван Музика*).

7. «Як і всі лоцмани, він був потомок славних запорожців і мав увесь хист, усю вдачу запорозьку» (*Карпо Летючий*).

8. «...Відв'язав меч і застромив у камінь. Меч увігнався в скелю як у віск, а з-під меча задзюрчала кров» (*Гетьман*).

9. «...Ондечки далеко-далеко ворущаться попід гаєм, за тією скелею неначе червоні квітки» (*Січове товариство*).

10. «Голос той лився низом, як грім, то підіймався вгору і дзвенів, як голосний дзвін, а під той голос стиха грала бандура, неначе птиця щебетала» (*Сивий кобзар*).

11. «...Вони сиділи позгортавши руки і посхилявши вниз важкі голови. Карпо глянув на них, і йому здалося, що вони повироблювані з каміння або з дерева» (*Старі запорожці*).

12. «Його смілива й горда душа палала щастям. Водяна курява і бризки тільки прохолоджували його лице» (*Карпо Летючий*).

ХІ. Творча майстерня

1. Складіть казку «Небезпечні пригоди Карпа Летючого».

2. Складіть розповідь за початком «Якби я міг(могла) подорожувати у часі...».

3. Підготуйте проект на тему: «Як запорожці могли б допомогти Україні нинішній?».

4. Пофантазуйте й висловіть власні міркування про те, що «Подорож Карпа Летючого закінчилася тим, що ...».

ЕЛІНА ЗАРЖИЦЬКА

КАЗКИ «ЯК КОЗАК У МОРСЬКОГО ЦАРЯ СЛУЖИВ», «ЯК КОЗАК ПИХАТОГО ПАНА ПРОВЧИВ»

Мета. Формувати ключові компетентності:

учень/учениця

висловлює власні міркування про зміст казки; проводить аналогії із історичними подіями.

Формувати предметні компетентності:

учень/учениця

знає зміст казки; розуміє особливості її побудови, відрізняє фантастику, вигадку від історичної правди; виразно і вдумливо читає казки; переказує їх; характеризує казкових героїв, аналізує реальне й фантастичне.

1. «Незакінчене речення». Прочитавши назву твору, я подумав ..., зрозумів ..., відчув ...

2. «Займи позицію».

Чи погоджуєтесь ви із думкою отамана: «Так і так, – рече, – не можемо віддати душу Християнську» (Так. Ні.)

3. «Асоціативний ряд»

Складіть асоціативний ряд до слова *цар морський* (або *лицар запорозький*)

4. «Я – письменник».

1. Продовжіть казку, поміркувавши над тим, як може закінчитися ця історія?

2. Складіть діалог між козаком та царем Чужинським.

5. Гра «Чарівна скринька».

Розташуйте пункти плану за розгортанням сюжету, поставивши відповідний номер за порядком. (Казка «Як козак у морського царя служив»)

1. Та печатка і зараз десь є.

2. Подякував козак цареві й додому поспішив.

3. Зібрались якось козаки у похід проти турків.
4. Дуже бо йому лицар запорозький потрібен.
5. От, один молодий козак і погодився.
6. Треба володаря Червоного моря воювати.
7. Пішли на війну з повелителем Білого моря.
8. Є у імператора Жовтого моря риба-меч.
9. Дістав козак срібну чарку, хустинку.
10. Побачив цар, що не вдається козака на службі залишити.

6. Гра «Ланцюжковий мікрофон»

Назвіть риси характеру запорожця за допомогою прикметників (слова не повинні повторюватися):

Спочатку

- досвідчений;
- відважний;
- відчайдушний;
- рішучий;
- упевнений;
- закоханий;
- люблячий;
- розумний.

Коли виконав завдання

7. Гра «Мудра хвилинка».

Поясніть значення прислів'їв.

1. Без гетьмана військо гине.
2. Береженого Бог береже, а козака – шабля.
3. Козак не боїться ні хмари, ні чвари.
4. Аби була булава, то знайдеться голова.
5. Коли козак в полі, тоді він і на волі.

8. Бібліографічне лото

1. Дитинство	
2. Освіта	
3. Праця	
4. Творчість	
5. Нагороди	

9. Дослідницька робота

Робота в групах: «Дослідники», «Художники», «Літератори».

(Діти розташовуються за групами: «художники» отримують ватман, олівці, фломастери, кольоровий папір, ножиці; «дослідники» та «літератори» – тексти, папір, клей)

Завдання для «дослідників»: знайдіть у тексті епізоди, окремі висловлювання, які б розкривали тему казки «Як козак у морського царя служив».

Завдання для «художників»: намалюйте або виріжте із кольорового паперу те, що, на вашу думку, є ілюстраціями до теми.

Завдання для «літераторів»: визначте жанр тексту, проаналізуйте будову твору, художні засоби.

10. Бліцопитування

1. Скільки чаєчок збудували козаки? (80 чи 100).
2. У яке море вийшли вночі козаки? (Чорне).
3. Який цар вказував козакам, що робити? (Чужинський).
4. Хто першим впливав із глибин морських? (дивні риби).
5. Хто другим впливав із глибин морських? (гади морські).
6. Що тримав цар у правиці? (золотий тризубець).
7. Які магічні символи-цифри використані у казці? (3, 30).
8. Що подарував цар козакові? (печатку, срібну чарку та золоту хустину).
9. У морі три роки пройшло, то на землі – ... пролетіло. (тридцять).
10. Доведіть, що твір – фантастична казка.
11. Намалюйте ілюстрацію на тему «Підводне царство».

11. «Образ-символ»

Напишіть, що символізує кожне з понять:

козак –	– дівчина
цар –	– мати
риби –	– море
гади –	– небо

КАЗКА «ЯК КОЗАК ПИХАТОГО ПАНА ПРОВЧИВ»

1. Інтерактивна вправа «Акваріум»

Об'єднавшись у групи, учні обирають, про кого з героїв будуть розповідати: про козака чи пана? Діти отримують пам'ятку про правила ведення дискусії. (Перша група сідає в центрі класу, протягом 3 хв. обговорює. Місце в «Акваріумі» групи займають по черзі.)

Запитання до класу:

1. Чи погоджуєтесь ви із думкою групи?
2. Чи була вона достатньо аргументована?
3. Який із доказів найбільше переконливий?

2. Рольова гра «Інтерв'ю з персонажем»

Протягом короткого часу (3 хв.) поставити якнайбільше запитань до Швидкогляда, відібравши та записавши найкращі.

3. «Мозковий штурм»

Проблемне запитання:

За що був покараний пан? Справедливим було покарання чи ні?

4. Творча майстерня

Напишіть есе на тему «**Ми – нащадки козацької слави**», висловивши міркування про те, що важливо пам'ятати героїчне минуле свого народу, знайомлячись із великими людьми, щоб було з кого брати приклад.

Методичний коментар.

Есе – невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну побудову й дає можливість висловити власні думки з певної теми.

Мистецький контекст

Скористайтесь QR-кодом та перегляньте фільми про козаків (із серії «Козацька звитяга»).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

Мета. Формувати ключові компетентності:

учень/учениця

порівнює твори образотворчого й літературного мистецтва; зіставляє специфіку розкриття теми в різних видах мистецтва; уміє висловлювати власні міркування, порівнювати, робити висновки.

Формувати предметні компетентності:

учень/учениця

розвиває навички колективної проектної роботи; уміє створювати проект, презентувати його; бере участь у представленні проектів.

Методичний коментар

Метод проектів – педагогічна технологія, зорієнтована не на інтеграцію фактичних знань, а на їх застосування й набуття нових (часто шляхом самоосвіти). Проектна діяльність передбачає роботу в колективі. Великий інформаційний і технологічний обсяг багатьох проектів примушує учнів об'єднуватися в групи. Така ситуація сприяє становленню й формуванню соціалізованої особистості, працюючи в команді, діти вчаться взаємодіяти один з одним, вирішувати можливі конфлікти, набувати навичок етичного міжособистісного спілкування, брати відповідальність за вибір рішення, аналізувати результати діяльності.

Етапи роботи над проектом

1. Визначення теми, мети і завдань проекту.
2. Розробка плану діяльності для досягнення поставленої мети.
3. Виконання проекту.
4. Презентація робіт.

Завдання: створіть проект на тему: «Козацькому роду нема переводу».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нашадкам козацької слави. Підручник-хрестоматія. 5 клас. [Січкарь Л.І., Архипова В.П., Кучеренко І.П., Яблуновська О.А.]. – Черкаси: КНЗ «ЧОПОППЧОР», 2018. – 127с.
2. Болбот Л.А. Дидактичні ігри на уроках зарубіжної літератури в 5 класі / Л.А. Болот [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://teacherjournal.in.ua>.
3. Бондаренко Л.М. Дидактичні ігри на уроках української літератури / Л.М. Бондаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/32395.
4. Відкриті уроки з української мови та літератури. Вип. 2 /уклад. Н.Д. Павлова. – Харків: Основа, 2008. – 159 с.
5. Замкова І.І. Дидактичні ігри на уроках української літератури / І.І. Замкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://metodportal.com/node/59023>.
5. Нетрадиційні уроки з української літератури. 5-11 класи. /Укладачі С.С. Скляр, Л.І. Нечволод. – Харків: Торсінг, 2004. – 224с.
6. Паращич В.В. Диктанти з української літератури. 5-6 класи. – Харків: Видавництво «Ранок», 2010. – 160с.
7. Рідні джерела. Уроки літератури рідного краю. Книга II. /Упоряд. М.І. Гудзима. – Черкаси, 2012. – 159с.
8. Тебешевська О.С. Нестандартні уроки з української літератури. Навчальний посібник / О.С. Тебешевська. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 112с.
9. Українська література за новою програмою: 6-й кл.: I-II семестри. /Упоряд. Г. Федяй. – Київ: Вид. дім «Шкіл. світ»: Вид. Л. Галіцина, 2006. – 120с.
10. Українська література за новою програмою: 7 кл. /Упоряд. Г. Федяй. – Київ: Шкільний світ, 2007. – 128с.
11. Хабарова А.М. Дидактичні матеріали до уроків української літератури (8 клас) / А.М. Хабарова. – Миколаїв, 2012. – 51с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://issuu.com/ukrainochka/docs/habarova/21>.
12. Щербина В.І. Інтерактивні технології на уроках української мови та літератури /В.І. Щербина, О.В. Волкова, О.В. Романенко. – Харків: Вид. група «Основа», 2005. – 96с.

Дидактичний матеріал
до факультативного курсу
«Нащадкам козацької слави»
Посібник для вчителя
5 клас

Автори:
Січкач С.І., Архіпова В.П.,
Кузьмінська О.В., Минченко Т.М.

Коректор Катерина Криворот